

25.11.2009

**Konverents "Naistevastane vägivald.
Seadusandlus, meedia ja avalik arvamus"**

**Perevägivald all kannatavatele naistele
juriidilise abi andmise käigus
ilmnenud kitsaskohad
seadustes ja õiguskaitseüsteemis**

Kairit Leibold, MTÜ Tallinna Naiste Kriisikodu juriidiline nõustaja

Sissejuhatus: Millest räägime?

1. osa Perevägivald defineerimine ning vägivallategude kvalifitseerimine karistusõiguses.

2. osa Kriisikodusse juriidilise abi saamiseks pöördunud naiste peamised juriidilised probleemid ning nendega seotud kitsaskohad:

2.1. Lahutus ja vara jagamine

2.2. Laste elu korraldamise ning nende ülalpidamisega seotud probleemid

2.3. Naine perevägivald ohvrina kriminaalmenetluses

2.4. Lähenemiskeeld

2.5. Mentlemise aeg

Kokkuvõte: Kas meedia saab aidata?

1. osa

**Perevägivald defineerimine ning vägivallategude kvalifitseerimine
karistusõiguses.**

Juristina väidan, et perevägivald oma reaalse tegevuse kogumina ei vaja erinevat kvalifitseerimist mistahes muudest vägivallategevustest, sest kõik perevägivald käigus toime pandavad teod on Karistusseadustikus erinevates sätetes kirjas ja nende eest karistamine võimalik.

Nõustun prof. Jaan Sootaki poolt artiklis: " Perevägivald: kurtide dialoog "

(<http://www.epl.ee/artikkel/475425>) lõppjärelusega, et "*uus paragrahv saaks küll oma uudsuse tõttu perevägivaldale tähelepanu juhtida, kuid ei anna ühtegi uut vahendit selle vana ja raske probleemiga toimetulekuks... Ebapiisavat preventsiiooni ei saa tõhustada täiendava repressiooniga.*"

Kui ühiskonna ning eriti selle õiguskaitsega tegeleva osa (kohtunike, sotsiaaltöötajate, politseinike) hoiak perevägivald suhtes poleks meie riigis lubamatult salliv/õigustav/möödavaatav, siis me tõesti erinormi ei vajaks.

Kohtunikud kaaluksid teo asjaolusid ning kannatanuja kurjategija isiklikku suhet ning kooselust tingitud asjaolusid arvestades mõistaks karistuse normi võimaluste piires üldjuhul karmima kui samasisulise teo eest võõra inimese suhtes.

Paradoksaalne on perevägivalla juures seegi, et kui üldjuhul peetakse korduvust raskendavaks asjaoluks, siis perevägivalla puhul on korduvus mõnikord juskui vabandav või kergendav asjaolu. Naist, kelle suhtes on vägivalda korduvalt kasutatud, hakatakse süüdistama selles, et ta oli mingil viisil süüdi, et lasi end peksta. Irooniaga küsin, et kuna tänaval kõndiv naine ei saa üldjuhul eeldada, et talle vastutulija poolt vastu vahtimist virutatakse, aga varem vägivalda kogunud naine teab ette, et kõrbema läinud toit toob ilmselt kaasa "karistuse", siis on viimane ise süüdi, et hoolikamalt panni ei valvanud? Kannatanu süüdistamine talle osaksaanud alanduste ja hoopide eest on äärmiselt julm ning ühiskonnale lausa ohtlik. Mida kõrgemal positsioonil on inimene, kes ohvrit süüdistades vägivalda ning vägivalla toimepanijat õigustab, seda hullemad võivad olla tagajärjed. Sellised väljaütlemised raskendavad kannatanutel abiotsimist, ühiskonnal nende mõistmist ning alandavad veelgi niigi madalat enesehinnangut. (Sarnane minu ja mõnegi teise perevägivallaga vastase võitlusega tegeleva inimese jaoks šokeeriv arvamus oli muuhulgas väljendatud 23.11.2009 Viru Ringkonnaprokuratuuri pressiteates: Oru kolmikmõrva uurimine lõpetati: "*...Ilmselt ei suutnud muidu väga rahuliku inimesena iseloomustatud Ilja enam taluda pingeid, mis olid tekkinud kooselust väga seltsiva ja peohimulise Mariaga ning seetõttu kõik kolme noore inimese ja lapse surmaga lõppeski,*" lisas juhtivprokurör Dilaila Nahkur-Tammiksaar.)

Peale ühiskonna hoiakuid muutva eesmärgi ning lisaks rangemale karistamisele annaks karistusõiguslik erinorm selgelt paremad võimalused sellele vastavate menetluslike erinormide loomiseks (kiirem menetlus, lähememiskeelu võimalikult kohene rakendamine, erikohtunikud, vägivallatseja eemaldamine kannatanutest mitte vastupidi, kannatanu ja lapstunnistajate kohtulik ülekuulamine vägivallatseja juuresolekuta jms meetmed, mis paljudes riikides juba olemas).

Lisaks eeltoodule arvestatakse minu hinnangul ebapiisavalt teo toimepanemist raskendavaid asjoluksid. Vähemalt KarS § 58 p. 4 ehk süüteo toimepanemine isiku suhtes, kes on süüdlasest teenistuslikus, majanduslikus või perekondlikus sõltuvuses, peaks perevägivalla otsustes pea alati kaalumisele tulema, kuid kohtuotsuste sirvimisel ma seda raskendavat asjaolu ei kohanud kordagi.

Olles käesolevas ajas ja ruumis erinormi vajalikkuses kindel, soovitaksin perevägivalla erinormi kvalifitseeritud koosseisu raskendavaks asjaoluks teo toimepanemist alaealise lapse juuresolekul/nähes/kuuldes.

Leian, et selleks, et arvestada nimetatud pealtnägemist raskendava asjaoluna ei pea tegu ise olema otseselt suunatud alaealise vastu (praegune KarS § 58 p 3 toodud raskendav asjaolu eeldab, et tegu pannakse toime noorema kui 12 aastase suhtes.) ning ka tahtlus ei pea olema suunatud sellele, et alaealine vägivalda pealt näeks. Piisab, kui isik märkab, et laps on juures, kuid vägivallaakti ei lõpeta.

Psühholoogid võivad täpsemalt seletada, mida tunnevad ja elavad läbi lapsed, kes oma vanematevahelist vägivalda pealt näevad. Lühidalt tõstab see oluliselt ohtu, et ka selle pere lapsed hakkavad oma probleeme vägivaldselt lahendama või siis satuvad kannatanutena n.ö. vägivalla nõiarangi. Vägivallada pealtnäinud lapsed tuleks tunnistada kannatanuteks. Lapse asetamine olukorda, kus ta näeb pealt, kuidas tema üks vanem tekitab tahtlikult teisele vanemale kannatusi, on vanemaõiguse sedavõrd jäme rikkumine,

et see väärrib eraldi tähelepanu ka karistusseadustikus.

Järeldused lühidalt:

1. Praeguse Karistusseadustiku paragrahvide järgi saab perevägivalla toimepanijat karistada küll, kuid ühiskonnas levinud hoiakute tõttu tuleks kõrgema ühiskonnateadlikkuse ning vägivallatsete suurema hukkamõistu saavutamiseks luua erinorm, mis sätestaks perevägivalla eest karmimad karistused.
2. Karistusõiguslik erinorm võimaldaks kergemini luua perevägivalla uurimisega seotud mentluslikke erinorme, mis tagaksid vägivalla ohvrile kiirema ja kättesaadavama abi ja kaitse.
3. Eriti karmilt tuleks karistada alaealiste laste juuresolekul toimunud vägivallategude eest.

2. osa Kriisikodusse juriidilise abi saamiseks pöördunud naiste peamised juriidilised probleemid ning nendega seotud kitsaskohad:

2.1. Lahutus ja vara jagamine

Lahutusega on asi tegelikult juriidiliselt suhteliselt lihtne: kui pooltevahelisele kokkuleppele abielu perekonnaseisuametis lahutamiseks ei jõuta, siis hagi kohtusse ja ootame kohtukutset.

Lahkukolimisel on peamised probleemid sotsiaalsed: vaja on leida töö- ja elukoht, kuidas jagada kooselu ajal soetatud vara. Väga sageli on asi selles, et elukohta on vaja kohe, kuid kohtu kaudu varajagamine ähvardab kesta terve aasta. Samuti pole madalalpalgalisel (reeglina ei käi minu juures päris töötuid) naisel lihtsalt advokaadi palkamiseks, riigilõivuks ning juhul, kui mees kohtuvälise varajagamise eest nõustu, muutub naise olukord seetõttu väga keeruliseks. Riigilõivu suurus osutub väga paljudele ülejõukäivaks. Riigilõivu tasumisest täielik või osaline vabastamisene on küll võimalik, kuid vajab teadmisi ja eraldi taotlemist. Seega kulub veel natuke lisa aega menetlemiseks. Isegi juhul, kui eluase kuulub naisele, ei pruugi asi olla lihtne, kui mees on otsustanud, et tema oma kodust välja ei kולי. Meil on väljatõstmise lubatud ainult kohtu kaudu ning seega peab naine esmalt mehele teatama, et soovib "tasuta kasutamise lepingu üles öelda" ning alles seejärel saab ta mõistliku tähtaja möödudes pöörduda kohtusse taotlemaks, et mees eluaseme vabastaks.

Veelgi keerulisem on asi nn. vabaabieludega, sest seadus jätab vabaabielu elanud naise üsna kaitsetusse olukorda. Naiste palgad on enamasti madalamad, mingi aeg on nad sageli lastega kodus olnud ning enamus ühisel kooselu ajal soetatud varast on reeglina mehe nimel. Sellisest varast kohtu kaudu mingigi osa kättesaamiseks oleks kindlasti vaja advokaadi abi, kuid selle eest ei jaksa naine tihtilugu maksta ning tasuta õigusabist rääkimine teeb mind lihtsalt kurvaks.

2.2. Laste elu korraldamise ning nende ülalpidamisega seotud probleemid

Kui mees on otsustanud, et ta naist lahti ei lase, siis on lapsed sageli manipuleerimise vahendiks. Pea iga teine minu poole pöördunud naiste vägivaldsetest-kontrollivatest lahutust mittetahtvatest meestest lubab, et võtab lahkumineku korral naiselt lapsed ära.

Enamasti ei näi olevat mingit põhjust, miks kohus peaks lapsed ema asemel vägivaldsele mehele määrama, kuid naiste hirm on enamasti ehtne ja suur.

Teine kogu meie ühiskonnas (ka füüsiliselt mittevägivaldsete lahutajate puhul) laialt levinud komme on kakelda ülalpidamisrahade pärast. Lahutades ununeb tihtilugu ka muidu pealtnäha mõistlikel meestel ära, et tegemist on nende oma lapse jaoks vajaminevate summadega. Sadama hakkavad süüdistused, et naine on laristaja ning kogu raha läheb ehete või ükskõik mille peale. Juriidiliselt pole elatusraha nõudmine kuigi suur probleem: annad hagi kohtusse ja jääd ootama (maksekäsu kiirmenetlust ei soovita ma katsetada juba ammu, sest see raiskab vaidlushimulise mehe puhul vaid naise aega: juhul, kui mees summa või mingi muu asjaolu kahtluse alla seab, tuleb naisel nagunii hagi koostada). Samas reaalselt on probleem tohutu: esiteks asjad venivad, aga laps vajab süüa-riideid kohe, teiseks lihtsalt kaob paljudel meestel sissetulek ja kui asi lõpuks kohtutäiturini jõuab, pole mehelt midagi võtta.

2.3. Naine perevägivald ohvrina kriminaalmenetluses

Peamised probleemid on kannatanu emotsionaalsed üleelamised seonduvalt menetlejate suhtumisest ning menetluse venimine.

Sageli elavad ohver ja vägivallatseja ka menetluse ajal vähemalt mingi aja koos või leiab naine (sageli koos lastega) ajutise kodu vanemate või sõbranna juures, mõnikord varjupaigas. Mees elab rahulikult edasi paari senises ühises kodus. Juba mõni aeg tagasi välja toodud asjaolu, et vägivald ohver saab meil kahekodse karistuse, kehtib tänaseni: kõigepealt saad peksa ja siis aetakse veel kodust välja ka.

Eesti praktika on, et naine peab hiljemalt hommikuks kodust lahkuma, sest siis lastakse mees kainenemiselt koju, mõnikord toob politsei naise ise varjupaika.

Perevägivald ohver on sageli vägivallatsejast majanduslikus või emotsionaalses sõltuvuses. Kui menetluse ajaks pooli ei lahutata, siis on kannatanu mõjutamine kas lepituse otsimise või ähvardustega kerge tulema. Praktikas on seda sageli esinenud ning menetleja jaoks on seega alati oht, et kannatanu mingil põhjusel hiljem oma esialgseid ütlusi muudab. Sellist hirmu ning kahtlust ei tohiks aga menetleja naisele välja näidata. Minu poole pöördunud naised on kahetsusväärset sageli rääkinud, kuidas politseis püüti neid veenda, et nad avaldust ei esitaks, kuna asi pole piisavalt tähtis või nad võivad seda hiljem kahetseda ning samuti on neile soovitatud ühest või teisest asjast avalduses mitte kirjutada.

Seega leian, et kahtlustatava kinnipidamine ning hästi kiire menetlus (et poleks põhjust teda vahepeal koju kannatanut mõjutama lasta) on perevägivald asjades määrava tähtsusega. Seejuures oleks oluline teha ka koostööd näiteks varjupaikade või muude abiorganistatsioonidega, et kindlustada kannatanule psühholoogiline abi ning majandusliku või muu sõltuvuse korral edasise toimetuleku plaani koostamine. Tegelikult meie huvi kriminaalmenetluses ei ole pooli lepitada, vaid süüteo koosseisule vastava teo eest karistamine, soovitatavalt muidugi peaks see karistus minimeerima võimaluse, et sama isik paneb sama või uue kannatanu suhtes hiljem toime samasisulisi tegusid, st spetsiaalsed karistusega kaasnevad vägivald vältimist õpetavad koolitused on samuti äärmiselt olulised. Kui tegu tehtud, tuleb vastutada sõltumata konkreetse kannatanu

leplikust meelest, andeksandmisest, hirmust, tüdimusest.

Kõige suuremad suhtlemisprobleemid tunduvat naiste jutu järgi olevatki politseis, mis on paraku esimeseks kohaks, kuhu naine pöördub. Peale negatiivset kogemust politseiga võtab naine reeglina tükk aega hoogu, et üldse kuhugi veelkord abi saamiseks pöörduda, kardan, et mõni ei pöördu enam kuhugi.

Perevägivald on oma spetsiifika ning neid asju tohiks tegelikult uurida vaid teatud psühholoogilise täiendõppe saanud ja/või teatud eriliste isikuomadustega uurijad. Perevägivald reeglina otsesed tunnistajad kas puuduvad üldse või on nendeks väga erinevas vanuses lapsed. Lapse ülekuulamine on hoopis teistsuguse iseloomuga ning vajab samuti lisaõpet.

Ohvrid on sageli väga emotsionaalsed või siis hirmunud. Niipea kui naine tunneb, et menetlejal on tema suhtes mingi eelarvamus, hakkab ta pabistama ning ei pruugi kõike rääkida.

Delfi 2.11.2009 juhtkirjas oli üks ilus lause, mis võtab kannatanu kohtlemise printsiibid kokku: "Riigi ülesanne on kindlustada, et ohvrite kannatustesse suhtutaks tõsiselt kõikide ametite kõikidel astmetel, pisemastki kordnikust ning sotsiaaltöötajast siseministrini."

Nii see ongi. Kui inimesed, kes kannatanuga temavastase kuriteo uurimisel suhtlevad, on juba ette omaks võtnud, et vägivalda ei õigusta miski ning ohver peab saama kohest, kiiret ja efektiivset abi, siis poleks meil vaja ei eriseadust ega erikohtunikku, aga kuna praktika näitab, et empaatilised ning südikad menetlejad on pigem erandid kui reeglid, siis tuleb need asjad paika panna seaduste või ametkondlike reeglite/soovituste abil.

2.4. Lähenemiskeeld

Lugedes Heili Sepa artiklit "Perevägivald: Karistusest üksi ei piisa" ning nõustudes suurema osaga tema seisukohtadest, tabas mind muuhulgas siiski äratundmine, et olin ühes asjas olnud täpselt sama sinisilmne kui tema. Nimelt tundus ka mulle, et nüüd on meil ju võluviis: "lähenemiskeeld" ning pea kõik vägivalda kogunud naised peaksid piisava tahtmise korral kaitstud olema! Paraku on aga ilmnunud, et lähenemiskeeldu kohaldamine ning toimimine on paberilt küll kena lugeda, kuid kätkeb endas praktikas üksjagu probleeme.

Ma ei peatu täna pikemalt sellel, et millised on lähenemiskeeldu taotlemise alused ja teed. Ütlen vaid, et lähenemiskeeld võidakse mõista nii tsiviil- kui kriminaalmenetluses.

Tsiviilkorras peab naine ise lähenemiskeeldu taotlema ning seda ka põhistama - sellekohaseid ostuseid on meil vähevõitu ning kuigi ma olen pea kõik need läbi lugenud, siis mõne konkreetse kliendiga rääkides ei oska mina küll ennustada, kas kohtunik tema juhtumi puhul lähenemiskeeldu kohaldaks või mitte.

Isikuvastase kuriteo toimepanemisega seonduvat kohtuotsust tehes paistavad kohtud olevat vägagi vastutulelikud lähenemiskeeldu avaldust rahuldama, paraku tekib vajadus lähenemiskeeldu järele märgatavalt varem. Kui kahtlustatavat/süüdistatavat ei vahistata ning kuni kohtuistungini kinni ei peeta, siis on oht kannatanu mõjutamiseks ning ähvardamiseks väga suur. Sellistel juhtudel tuleks menetleja poolt lähenemiskeeld taodelda kiireimas korras.

Mina läheksin isegi nii kaugemale, et raskemates vägivaldajuhtudes ei sõltuks

lähenemiskeelu kohaldamine kannatanu tahtest. Esiteks kannatanud ei tea sageli üldse sellise asja võimalikkusest ning teiseks nad võivad olla nii ära hirmutatud, st ei julge mehe vastu mingisuguseid nõudmisi esitada. Sageli ei pruugi kannatanu ise teadagi, mis talle kõige parem kaitse oleks. Nii kriminaalasja uurimise kui kannatanu huvides tuleks perevägivaldalla ohver ja kanatanu hoida üksteisest lahus. Võib-olla on see aeg vajalik kasvõi selleks, et kannatanu saaks süüvida iseendasse (psühholoogiline nõustamine peaks olema sellistel juhtudel ka kannatanule lausa kohustuslik) ja välja mõelda, kuidas oma elu edasi elada.

2.5. Mentlemise aeg

Kui asjad lühidalt kokku võtta, siis on kõikide erinevate juhtumite üks ühine nimetaja see, et teekond vägivaldsest elust välja on raske ja aeganõudev.

Seda mitte ainult psühholoogiliselt vaid üsna selgelt ka ametnike suutmatuse, menetluste põhjendamatu venimise ning laiemalt ühiskonna hoolimatu suhtumise pärast.

Siiski lõpetan hoopis positiivse noodiga, toomata teile hunnikutes konkreetseid näiteid sellest, kuidas varajagamine võib kesta 5 aastat või lähenemiskeeldu arutatakse pool aastat või elatist nõutakse 3 aastat, toon hoopis ühe äärmiselt positiivse näite.

Paar päeva tagasi lähenemiskeeluga seotud otsuseid sirvides leidsin ma ühe Tartu Maakohtu kohtunik Madis Kägu otsuse ja tõdesin, et nii peaksidki need asjad käima. Selles asjas toimus elukaaslase löömine 17. aprillil, misjärel 21. aprillil toimus kannatanu ähvardamine ning politsei kutsumine, mees vahistati ning 22.-24.aprill oli mees kinnipeetud. Kohtuotsus (kokkuleppemenetluses) tehti 24.aprillil. Ning muuhulgas kohaldati süüdimõistetule ka lähenemiskeeld 3 aastaks.

Nagu ma juba ütlesin, nii peakski need asjad toimima! Nädalaga oli kohtuotsus tehtud ning loodetavasti ongi see selle ühe loo lõplik lõpp.

Kokkuvõtteks tahan küsida ja vastata, et kui palju saab minu arvates meedia teha perevägivaldalla all kannatanud naiste heaks?

Konkreetse naise puhul ja mingis konkreetses asjas võib meedia tähelepanu minu hinnagul praegusel ajal ja meie ühiskonnas naisele isegi halba teha. Nimesid nimetamata on mõni oma probleemi avalikkuse ette toonud naine saanud muuhulgas terava kriitika osaliseks. Mõnda naist ei usuta, mõnda peetakse saamatuks, nõrgaks või rumalaks. Eriti minu vanemate põlvkonna esindajad leiavad, et neist asjadest lihtsalt ei sobi rääkida, lahuta ära, kui ei tahad, aga ära käi mööda küla nutmas.

On väga oluline see, kuidas mingit juhtumit kajastada. Kui meedia läheb sensatsiooni müüma ning avalikustab vägivalda meelelahutuslikus stiilis: "Näitleja X on korduvalt oma poiss-sõbra käest kolki saanud" vmt. Siis sellel on ilmselgelt vale toime, kuna naljatlevalt ning möödaminnes rääkimine soodustab ühiskonnas arvamust, et vägivald on elu loomulik osa ning perevägivald miski nalja- või moeteema.

Ühiskonna arvamuse kujundamisel on meedial tohutu roll ja ka paljud minu poole pöördunud naised on tõdenud, et otsustasid abi otsida, kuna olid kuskilt mingit artiklit lugenud. Ka linna peal olnud suured plakatid: "Kui armastus teeb haiget" panid nii mõnegi naise tegutsema. Seega olen ise kogenud, et reklaamist ning artiklitest on

inimestele abi olnud.

Hästi kirjutatud lugu, kas mingi konkreetse (kuid soovitatavalt ilma iskunimesid kasutamata, et kannatanu ja tema lapsed rahulikult edasi elada saaks) juhtumi näitel või isegi nõ. kampaania korras näiteks isadepäeva või lastekaitsepäeva paiku, milles on võetud kommentaarid erinevatelt spetsialistidelt ning mille kõrval on ära toodud ka abi andvate organisatsioonide kontaktid, aitab ühiskonna hoiakute muutmisele kindlasti kaasa.

Muuhulgas tahan rõhutada, et perevägivalda vastu võitlemiseks ei ole tegelikult üldse vaja alati kirjutada varjupaikadest ning vägivallast, võib näiteks kirjutada inimestevaheliste suhete väärtustamisest ning hoidmisest, tunde kasvatuses, kuulama õppimisest või lihtsalt sellest, et naistel ja meestel on üksteist väga vaja ning koos toimides ning teineteist täiendades astume sammu lähemale ühele lihtsale asjale: õnnelik olemisele!